
SOSYOLOJİNİN GELENEĞİ KONU EDİNMESİ YA DA GELENEĞİN SOSYOLOJİK PARADİGMAYA İNDİRGENMESİ

- Antony Giddens Ekseninde Bir
İnceleme -

*

Mehmet Aysoy*

ÖZET

Sosyolojik paradigmanın karakteristiği niteliğini taşıyan süreksizlikler üzerine inşa, hem toplumsal alanda hem de tarihsel dönemlendirmelerde yaptığı kavramsallaştırmaları belirlemiştir. Bu doğrultuda "gelene", sosyolojik paradigma bağlamında en sorunlu fenomenlerin başında gelmektedir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde sosyolojinin geleneği konu edinmesi ve ortaya koyduğu kavramsallaştırma ile günümüz sosyolojisinin geleneği yeniden konu etmesi ve kavramsallaştırma çabası; sosyolojik paradigmanın yeniden inşası anlamında önemli bir problematiktir.

---

* Dr., Sosyolog

Günümüz sosyolojisi yeniden gelenekselin sonunun ve yine geleneğin olmadığı bir toplum modelinin yer aldığı teorik tartışmalar içindedir. Yeni tartışmaların gelenekle birlikte "toplum" fenomeni üzerinde de yoğunlaşmış olması, sosyolojik paradigmanın yeniden inşa gayretinin göstergesi olma niteliğini taşımaktadır. Sosyolojik paradigmanın süreksizliklere dayalı kavramsallaştırmaları ve konularını süreksizlik üzerine kurulu bağlamlara indirilmesi, gelenekle ilgili değerlendirme ve açıklama gayretlerini de belirlemektedir. Klasik dönemde olduğu biçimde günümüz sosyolojisinde de gelenek, yeni bir kopuş bağlamında konu edilmiş ve teorik tartışmalar yine ve yeniden geleneğin sonu üzerinde inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, gelenek sonrası toplum, küresel toplum, öteki, fundemantalizm, muhafazakârlık.

GİRİŞ

Sosyoloji modernliğin ürünü bir bilimdir ve temel ilgisi modernlik üzerindedir.¹ Bu durum bizatihi sosyolojinin kendisini problematikleştirmiştir ve bu nedenle sosyolojinin ortaya çıkışı, sosyolojinin önemli konularının başında gelmektedir.

Sosyoloji, kendisini ortaya çıkaran koşulları ve bu arada modernliği konu ederken bir kopuş nosyonuna dayanır. Tarihsel/toplumsal anlamda bir kırılma, bu anlamda da bir kopuş gerçekleşmiş ve "süreklilik" kaybolarak yeni bir süreç başlamıştır. Bu bağlamda sosyoloji hem kendisini hem de konusunu bir dizi "süreksizlikler" üzerine inşa etmiştir.

Sosyolojik paradigmanın karakteristiği niteliğini taşıyan süreksizlikler üzerine inşa, hem toplumsal alanda hem de tarihsel dönemlendirmelerde yaptığı kavramsallaştırmaları belirlemiştir. Bu doğrultuda "gelenek" sosyolojik paradigma bağlamında en sorunlu fenomenlerin başında gelmektedir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde sosyolojinin geleneği konu edinmesi ve ortaya koyduğu kavramsallaştırma ile günümüz sosyolojisinin geleneği yeniden konu etmesi ve kavramsallaştırma çabası; sosyolojik paradigmanın yeniden inşası anlamında önemli bir problematiktir.

Günümüz sosyolojisi yeniden gelenekselin sonunun ve yine geleneğin olmadığı bir toplum modelinin yer aldığı teorik tartışmalar içindedir. Yeni tartışmaların gelenekle birlikte "toplum" fenomeni üzerinde de yoğunlaşmış olması, sosyolojik paradigmanın yeniden inşa gayretinin göstergesi olma niteliğini taşımaktadır.

---

¹ Aysoy, M., *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*, Açık Kitaplar, İstanbul, 2003.

Gelenek gibi "toplum" fenomeni de modernliğin ürünüdür. Toplumdan söz etmek modernlikten, geleneksellik dışından söz etmektir.² Bu bağlamda sosyoloji; modernliği, kendi araştırma nesnesi olan "toplum"un ortaya çıkışı çerçevesinde ele almış ve "toplum öncesi"ni geleneksellik olarak değerlendirmiştir.³ "Tönnies'in tanımladığı cemaatsel yaşam, bu arketipin modern-geleneksel bağlamında, gelenekseli temsil eden kısmı olarak, modern açıklamanın bir aynası gibi kullanılmıştır." (Yelken,1999: 56)

Sosyolojinin toplumsal değişmeyi; tarıma dayalı geleneksel dinsel düşüncenin hakim olduğu bir dünyadan -Gemeinschaft- (topluluk); sanayiye dayalı, modern aklın ve bilimin hakim olduğu seküler bir dünyaya -Gesellschaft- (Toplum) geçiş şeklinde çözümlemesi yanında, bu tarz ikiye ayırarak tipleştirme mantığı, başından bu yana zamansal olarak bir dönemleştirme geleneğini de içinde barındırarak sürmüştür. Sonuçta Gemeinschaft-Gesellschaft üzerine kurulu dikotomi, Gemeinschaft'ın geleneksel toplumun dışında, modern toplumda da varlığını koruyabileceği imkanını çekinceli bir hâle getirmiştir. Bu harita çerçevesinde gelenek, modernlikle birlikte varoluş koşullarını kaybetmiştir. Modernlik geleneğin çözücüsüdür ve bu anlamıyla da devrimci karakteristiktir. Geleneksellik ise modernliğe göre durağan, değişmeye kapalı bir yapı olarak tanımlanmıştır. Söz konusu toplum haritası, sosyoloji disiplini içinde klasik dönem sonrası ortaya çıkan teorik yaklaşımların da omurgasını oluşturmuştur.

Sosyolojinin klasik dönemine ait "toplum haritası" günümüzde, günümüz toplumunu açıklamada karşılaşılan önemli sorunların da kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Giddens klasik sosyolojinin ortaya

---

² "Toplum fikri sosyolojiye, bir araştırma alanının tanımı olarak değil bir açıklama ilkesi olarak egemen oldu." (Tourine,1995,388)

³ Sosyoloji modernliği bir dikotomi ekseninde kavramlaştırmıştır. Sosyologlarca 'büyük ikilik/ayırım' (great dichotomy) olarak adlandırılan bu gelenek, günümüz sosyal bilimlerinin 'geleneksel ve modern' ya da 'modern-postmodern' ayrımlarının da temelini oluşturmaktadır. Çok tanınmış ve oldukça sık alıntılanan böyle kutupsal bir tipoloji, 1887'de yayınlanan 'Gemeinschaft und Gesellschaft' (Cemaat ve Toplum) adlı kitabın sahibi Ferdinand Tönnies'e (1855-1936) aittir. Bu kitapta Tönnies, 'gemeinschaftlich' karakterine sahip ilişkiler temelinde biçimlenmiş bir toplum tipinden 'Gesellschaft' kavramıyla dile getirdiği bir toplum tipine geçişi tasvir etmektedir. Buna göre; her türlü samimi, mahrem, bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşam topluluk (cemaat) hayatı olarak adlandırılır. Toplum ise dışımızda olan kamusal yaşamdır (public life). İnsan kendisinden olanlarla birlikte (ailesiyle) oluşturduğu cemaatte ak ve kara günlerde doğuştan itibaren hep ona bağlı olarak yaşar. Toplum ise kişinin yabancı bir ülkeye girer gibi girmesini gerektirir (Yelken,1999).

koyduğu toplum⁴ ve gelenek kavramsallaştırmasına itiraz eder. Süreç içinde modernlik, geleneğin otoritesini yok etme amacını gütmüş ve ancak kısmen başarılı olabilmıştır. Bu süreçte toplumun bazı kesimleri arasında gelenekleri korumaya ya da adapte etmeye yönelik uyumlu çabalar görülmüştür.⁵ Bu gerçeklik karşısında toplumda geleneklere ihtiyaç duyulduğunu kabul etmek tamamen akılcı bir düşüncedir. Ve gelenekler yaşamın sürekliliğini ve biçimini verir. (Giddens, 2000: 58). Giddens'e göre; modernlik düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır. Ancak somut toplumsal ortamlarda gelenek ile modernliğin bir çok birleşimi bulunabilir.

"Açıktır ki, geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve moderni çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu da iyi bilinmektedir" (Giddens, 1994a: 12).

Giddens'in kavramsallaştırmasıyla "geleneksel-sonrası toplum", geleneğin merkeze alınmasıyla yapılan üç ayrı toplum tipinin sonucusudur; "geleneksel toplum", "erken modern toplum" ve "geleneksel-sonrası toplum". Buna göre gelenek "erken modern toplum"un önemli bir parçasıdır;⁶ küreselleşme⁷ erken modern toplumu "geleneksizleştirmekte" ve geleneksel-

---

⁴ Giddens; toplumbilimcilerin gereğinden fazla güven besledikleri "toplum" düşüncesinin, toplumsal yaşamın zaman ve mekan üzerine nasıl düzenlendiğinin incelenmesi – zaman, mekan uzaklaşması sorunsalı – üzerine yoğunlaşan bir başlangıç noktasıyla değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kullanım toplumların zamanın ve mekanın daha kısa veya uzun yayılımları üzerinde serildiği süreçleri ifade etmektedir. Bu tür serilme, toplumsal etkinliğin, zaman-mekan içinde mevcut olmayanlar ile karşılıklı etkileşimlere giderek daha fazla bağımlı olması olgusunu yansıtmaktadır. Burada farklı yapısal ilkelere göre örgütlenmiş toplum tipleri arasında zaman-mekan sınırları, temas ya da karşılaşma biçimleri vardır.

⁵Muhafazakâr felsefenin geçmişte ve şimdi var olması esas olarak buna dayanmaktadır. Gelenek muhafazakârlığın en temel kavramıdır (Giddens, 2000; 56).

⁶ Bu yaklaşıma göre modernlik kendisini şimdiye kadar dar bir şekilde "sanayi toplumu" olarak görmüştü. Gelgelelim, sanayi toplumu çok eksik anlamda moderndir; feodal kalıntıların süreklilik arz etmesinden ötürü değil, kendi pratikleri ve kurumlarının Aydınlanma tarafından tasarlandığı hâliyle modernliğin evrensel ilkelerini yadsımasından ötürü, sanayi toplumu "yarı-modern bir toplum"dur.

⁷ Giddens küreselleşmeyi zaman-mekan uzaklaşması çerçevesinde tanımlar. Zaman-mekan uzaklaşmasının kavramsal çerçevesi dikkatimizi yerel katılımlar ve uzak etkileşim arasındaki karmaşık ilişkilere yöneltir. Modern dönemde zaman-mekan uzaklaşması düzeyi, önceki bütün dönemlerden çok daha yüksektir. Yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler de buna uygun esnerler. Küreselleşme asıl olarak bu esneme sü-

sonrası topluma ulaşılmaktadır. Buna göre "geleneksel-sonrası toplum" dışarıdakilerin olmadığı ilk "küresel toplum"dur ve geleneksel-sonrası zamanlarda toplum giderek daha çok düşünömselleşecektir.⁸

Giddens'ın gelenek kavramlaştırmasının belirleyici argümanı; "şayet bir inanç veya bir uygulama geleneksel ise, değişimin darbelerine dayanan bir sağlamlık ve süreklilik barındırdığı"dır.

"Gelenekler organik niteliğe sahiptirler: Gelişirler ve olgunlaşırlar, veya zayıflar (güçsüzeleşir) ve "ölürler". Bu nedenle, bir geleneğin bütünlüğü veya özgülüğü, geleneğin ne kadar süredir var olduğundan ziyade onun gelenek olarak belirlenmesi için önemlidir. Sadece yazının kullanıldığı/yazıyı kullanan toplumlarda -ki bunlar bu nedenle daha az "geleneksel" hâle gelmişlerdir- genellikle geleneğe ait unsurların çok uzun süredir var olduklarının kanıtlarını görebildiğimize dikkat edilmelidir. Antropologlar daima sözlü kültürlerin çok yüksek oranda geleneksel olduklarını görmüşlerdir, ancak durumun doğal olarak gerektirdiği şekilde gözlemledikleri "geleneksel uygulamalar"ın bir çok nesil boyunca devam ettiğini doğrulayacak bir kanıt yoktur." (Giddens, 1994b: 63)

Giddens geleneği "hafıza" olarak, özellikle de Maurice Halbwacshs'ın ifadesiyle "toplulu hafıza" ile yakından alakalı görür. Gelenek ritüel içerir; bunun gerçeğin hakikat nosyonu olarak adlandırdığı şeyle ilgisi vardır, geleneğin muhafızları vardır; ve âdetten farklı olarak hem ahlakî hem de duygusal içeriği olan bağlayıcı bir gücü vardır. Hafıza, gelenek gibi -bir anlamda- geçmişle geleceğe bağlı olarak düzenlemektir.

---

recine işaret eder; farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri bir bütün olarak yerküre yüzeyinde şebekeleşir. Böylece küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu diyalektik bir süreçtir; çünkü, bu tür yerel oluşumlar, onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultuya da yönelebilirler. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemesinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de parçasıdır (Giddens,1994a).

⁸ "Sanayi toplumunun patikaları içerisinde modernleşmenin yerine sanayi toplumunun ilkelerinin modernleştirilmesi geçmektedir. Modernliğin sanayi toplumunun kategorileri içerisinde, kavramaya çok alıştığımız için, bir "toplumsal harita" çizme yönündeki girişimlerimizi çarpıtan şey, sanayi toplumu ve modernlik arasındaki işte bu antagonizmanın açılışdır... Bizler modernliğin sonuna değil, başlangıcına -yani klasik sanayi tasarımıının ötesine geçen modernliğe- tanık oluyoruz. Düşünömsel modernleşme, daha az değil, daha fazla modernlik demektir; klasik sanayi toplumunun patikalarına ve kategorilerine karşı radikalleşen bir modernlik demektir." (Beck,1992:10).

"Bütün gelenekler normatif veya ahlakî içeriğe sahiptirler; bu da onlara bağlayıcı bir nitelik kazandırır. Geleneklerin ahlakî doğası, geçmişin ve günümüzün (bir çizgide) sıralanmasında aracı olan yorumsal süreçlerle yakından bağlantılıdır. Gelenek toplumda sadece yapılmış "olan"ı değil, aynı zamanda yapılması "gereken"i de temsil eder. Elbette bundan geleneğin kuralcı unsurlarının açıklanması zorunluluğu bulunduğu sonucuna varılmaz. Çoğunlukla bunlar açıklanmazlar; muhafızların faaliyetleri veya talimatları içinde yorumlanır (Giddens, 1994b: 65).

Bu anlamda geleneksel bir toplum kaçınılmaz olarak, yukarıda belirtildiği gibi geleneğin baskın bir rolünün olduğu bir toplumdur. Geleneğin, gelenek olarak anlaşılmadığında daha çok çarpıcılık içerdiği söylenebilir. Bu anlamda küçük kültürlerin "gelenek" için belli bir kelimelerinin olmayışının nedeni anlaşılırdır. Gelenek diğer tutum ve davranış biçimlerinden ayrırtedilemeyecek kadar nüfuz edicidir.

Giddens bu çerçevede modernliğin zorlayıcı özelliklerine odaklanmak için bağımlılık ile geleneği yan yana koyar. Giddens'a göre bağımlılık konusu geleneksel sonrası düzenin niteliklerinin başlıca aydınlatıcısıdır.

"Modern öncesi toplumlarda gelenek ve gündelik davranışın rutinleşmesi, birbirleriyle çok sıkı bağ içindedir. Geleneksel sonrası toplumda ise, tam aksine rutinleşme, eğer kurumsal düşünümsellik süreçlerine yarayacak biçimde düzenlenmedikçe anlamsız bir şey hâline gelir. Birinin dün yaptığını bizim bugün yapmamızda mantık veya ahlakî samimiyet yoktur; ancak işte bunlar geleneğin gerçek özüdür (geleneği gelenek yapan şeydir). Bugün herhangi bir şeye -hayat tarzının herhangi bir yönüne- bağımlı hâle gelmemiz geleneğin çözülmesinin kapsamını işaret etmektedir (geleneğin geleneksel biçimi içinde çözülmesinin kapsamını işaret etmektedir). Bağımlılığın ilerleyişi modern sonrası 'toplumsal evren'in başlı başına bir niteliğidir, ancak bu aynı zamanda toplumun geleneksizleşmesi sürecinin de negatif göstergesidir." (Giddens, 1994b: 71)

Giddens'ın geleneksel sonrası toplumdan söz ederken ilgi çekici olan, "kazı" olarak adlandırdığı kavramdır. Kazı, arkeolojik kazıda olduğu gibi bir araştırma ve aynı zamanda bir tahliyedir. Eski kemikler toprak altından çıkarılır, birbirleri ile olan ilişkileri tespit edilir, ama aynı zamanda mezarlarından çıkarılırlar, kazı alanı temizlenir ve eşyalar alınıp götürülür. Kazı, geçmişin kalıntılarını alıp götürmek için girişilen derin bir çabadır. Bu işlemede etkenler çok çeşitlidir; birincisi gelenek zayıfladığında geçmiş duygu-

sal atâlet hâline gelir. İkincisi, modern öncesi toplumlarda olduğu gibi, geçmiş öylece silinip ortadan kaldırılamaz, geçmişin şimdiki zamanda yeniden inşa edilmesi gereklidir. Üçüncüsü, geleneksel sonrası dünyada gündelik hayatın temel niteliklerinden biri olan benliğin dönüşümü, kendi projeksiyonu duygusal anatominin önemli bir sınırına dayanmaktadır. Dördüncüsü, ilk (prototypical) geleneksel sonrası kişisel ilişkiler -saf ilişki- toplumsal etkileşimin modern öncesi bağlamlarının genel niteliğinde olmayan bir biçimde samimiyete dayanır. Geleneksel sembollerin ve uygulamaların aktarılmasının en önemli araçlarından biri olan nesillerin birbirini izleyişi, modern öncesi düzenlerde sahip olduğu hayati öneminden kopartılmıştır.

Geleneksel sonrası bağlamlarda nasıl olunacağını ve nasıl davranılacağını seçmekten başka seçeneğiniz yoktur. Bu açıdan bağımlılıklar bile birer seçenektir. Bunlar doğru bir şekilde bakıldığında gündelik hayatın bütün yönlerinde bulunan/sunulan ihtimaller çokluğu ile baş edebilmenin yollarıdır. Bununla birlikte zorlama ve güç ile ilgili üçüncü bir neden daha vardır: Hayat tarzı seçeneklerini oluşturan seçimler, çoğunlukla etkiledikleri bireyin veya bireylerin kontrolünde olmayan etkenlere bağlıdır. Günlük deneyler, seçenekleri idare etmenin yollarıdır ve bu anlamda kesinlikle "aktif"tirler. Ancak söz konusu olan seçeneklerin doğası açıkça değişkendir.

Giddens bu bağlamda geleneksel sonrası düzeni kavramak için seçenekler ve seçimler arasında bir ayrıma gider. Ona göre, gündelik faaliyetlerimizin pekçoğu seçeneğe açık hâle gelmiştir ya da daha doğrusu seçim zorunlu hâle gelmiştir. Bu durum günümüzde gündelik hayat hakkında sağlam bir iddiadır. Analitik olarak, toplumsal faaliyetin bütün alanlarının kararlar -çoğunlukla ama evrensel olarak değil, o ya da bu tür bir bilgi sahipliğine dayanılarak gerçekleştirilen kararlar- tarafından yönetildiğini söylemek daha doğrudur. Bu kararları kim alır ve nasıl alır; bu durum esas olarak güç ile ilgilidir. Bir karar birisinin seçimidir ve en sefil veya açıkça güçsüzlerin yaptıkları seçimler de dahil genel olarak bütün seçimler, önceden var olan güç ilişkilerine yansır. O hâlde toplumsal hayatın karar-vermeye açılması, bu nedenle çoğulculukla karıştırılmamalıdır (Giddens, 1994b: 76) Giddens'a göre; karar vermenin ilerlemesi söz konusu olduğunda, gelenek ile doğa arasında çok önemli olan doğrudan bir paralellik görürüz. Modern öncesi toplumlarda gelenek, göreceli olarak daha belirli bir gelecek vaadediyordu. Bunun yanında gelenek, özellikle muhafızların süzgecinden geçmiş aktif yenden yapılandırma süreçlerini içerir. Bu anlamda da geleneğin özünü muhafazakâr olarak görmek yaygındır; ancak bunun yerine, insan faaliyetlerinin dışındaki pek çok şeyi meydana getirdiği söylenmelidir. Ritüel dengeleyici etkisi ile birleştirildiğinde hakikat "oyundışı" olan sonsuz sayıda ihti-

maller gerektirir. Doğa olarak gelenek, gelenek olarak doğa: Bu denklik, kulağa aşırı abartılı geldiği kadar abartılı değildir. "Doğal" olan, insan müdahalesinin dışında kalan ne ise odur.

Gelenek daima "içerideki" ve "öteki" arasında ayırım yapar, çünkü ritüele katılım ve hakikatin kabulü varlığının gereğidir. "Öteki" dışarıda olan herhangi biri veya herkestdir. Gelenekler, ötekilerden ayrı olmayı, ayıklanmış olmayı gerektirir; çünkü içerideki olmak için bu hayati önemdedir. Dolayısıyla gelenek kimliğin bir aracıdır. Kişisel veya toplu olsun, kimlik anlam içerir; ancak aynı zamanda yinelemeyi ve tekrar yorumlama süreçlerinin sürekliliğini de içerir. Kimlik zaman üzerinde düşünce sağlamlılığının ürünüdür ki, geçmişin beklenen gelecekle kesişmesinin ta kendisidir. Bütün toplumlarda kişisel kimliğin korunması/devamlılığının sağlanması ve bunun daha geniş diğer toplumsal kimliklerle olan bağlantısı, ontolojik güvenliğin öncelikli gereğidir. Bunun karşısında çok açıktır ki, en geleneksel toplumlarda bile her şey geleneksel değildir. Özellikle ritüel ve seremoniden daha fazla uzaklaşmış olan beceriler ve görevlerin çoğu, seküler uzmanlığın biçimleridir.

"Gelenek zamanın özel bir görünümünü sahiplenir/sahip olduğunu iddia eder; ama aynı iddiayı mekan için de yapma eğilimindedir. Ayrıcalıklı mekan, geleneksel inanışların ve uygulamaların farklılıklarını sağlayan/devam ettiren şeydir. Gelenek daima köken ve merkezî yerleri bağlamlarında kök salmıştır." (Giddens, 1994b: 80)

Bu bağlamda Giddens "modernlikte gelenek" konusuna giriş yapmak için geleneksel uygarlıkların belli karakteristiklerini sıralar:

"Modern öncesi uygarlıklarda, siyasî merkezin faaliyetleri hiç bir zaman yerel cemaatin gündelik hayatına tam olarak nüfuz etmemiştir. Geleneksel uygarlıklar parçalı ve düalistiktir. Nüfusun büyük çoğunluğu, Marx'ın deyişiyle, "patates çuvalı" oluşturur gibi yerel tarım cemaatlerinde yaşarlardı. Gelenekler bu düalizme dahil olurlar ve bunu ifade ederlerdi. "Büyük gelenekler" her şeyden önce, kutsal metinlerin varlığına bağlı bir süreç olan dinin rasyonelleşmesini çağırır. Burada rasyonelleşme geleneğe zıt değildir; tam aksine, kanıt hazır olmasa bile rasyonelleşmenin, tamamiyle (sadece) sözlü olan kültürlerde bulunabileceğinin çok ötesinde, özel geleneksel biçimlerinin uzun süreli varlığını mümkün kıldığını tahmin edebiliriz. İlk kez bir gelenek kendisinin "çok eski zamandan" beridir var olduğunu bilecek, büyük anıtlar inşa ettikleri için maddî anlamda, ama ayrıca, beden dışı (ruhsal) anlamda klasik metinlerin güçlerinin

bir kanıtı olması bakımından da büyük gelenekler heybetliyidiler.”(Giddens, 1994b: 92)

Bununla birlikte, bu uygarlıkların yapısal niteliğinden dolayı büyük gelenekler, hakimiyetlerinin zayıf olduğu yerel cemaate sadece eksik biçimde aktarılmıştır. Her halükârda, yerel cemaatler, sözlü toplumlar olarak kaldılar. Bunlar daha rasyonelleşmiş sistemlerin aşağı süzülmesinden ya uzak kalmış ya da faal olarak mücadele etmiş çeşitli gelenekler geliştirdiler. Bundan ötürü, geleneğin içeriğinin çok büyük bir bölümü yerel cemaatin seviyesinde kalmaya devam etmiştir. Bu gibi “küçük gelenekler” genellikle rasyonelleşmiş dinlerin muhafızları tarafından etkilenmişler ama ayrıca çeşitli yerel şartlara da cevap vermişlerdir. Çoğunlukla yerel cemaatler ile merkezî elitler arasında linguistik farklılıklar ve de kültürel bölünmeler olmuştur.

Ulus-devletin gelişmesi ve yaygınlaştığı dönem ayrıca, genel nüfusun yerel cemaat düzlemini kestirmeden geçen birleşme sistemlerine daha fazla dahil olduğu bir zaman olmuştur. Kurumsal düşünümsellik, geleneğin baş düşmanı hâline gelmiştir; faaliyetin yerel bağlamlarının tahliyesi, artan zaman-mekan uzaklaşması ile eş zamanlı olmuştur. Ancak bu karmaşık bir süreçtir. Erken modern kurumlar sadece önceden var olan geleneklere dayanmadı, ayrıca yenilerini de yaratmıştır. Hakikat ve alakalı ritüeller, yeni alanlara hizmete zorlandı -bunların en önemlisi “ulus”un sembolik etki alanıdır. Bu çerçevede “Erken Modernlik ile Gelenek” arasındaki bağlantılar kısaca şöyle tanımlanır:

Birincisi, eski ve yeni, geleneklerin modernliğin erken gelişiminde önemli oluşu, tekrar modern toplumun “disiplinle ilgili model”inin sınırlılıklarına işaret etmektedir. Gözetim mekanizmaları genel olarak, etkinlikleri için duygusal kontrolün veya vicdanın içselleştirilmesine dayanmıştır. Ortaya çıkan duygusal eksen, zorlayıcılık ile ortaya çıkan utanç korkusunu birleştiren bir eksen olmuştur. İkincisi, genelde pozitivist bir tarzda anlaşılan bilimin rolünün meşruiyeti, her halükârda popüler kültürde, hakikat ile sıkı bağları olan doğruluk fikirlerini devam ettirmiştir. “Bilim ve din” arasındaki mücadeleler, sorgulanmamış “yetki”ye sahiplik iddialarının çelişkili niteliğini gizlemiştir. Nitekim bundan ötürü pek çok uzman fiilen muhafızdılar ve uygun itaat biçimleri meydana getirdiler. Üçüncüsü, modernliğin zorlayıcı doğası karşısında, tamamen gizli kalan veya karşı koyulmayan bir şey kalmadı. Dördüncüsü, modernliğin zorlayıcılığı kökeninden itibaren cinsiyet-ayırımıdır. Beşincisi, özellikle generasyon ve tekrar generasyon gözönüne alındığında gelenek, kişisel ve toplu kimlikten beklenir. Kimliğin

sürdürülmesi, modernliğin kurumlarının olgunlaşmasıyla temel bir problem olarak terkedildi -ama daha gerilimli ve çelişkili biçimlerde- bu sorun geleneğin otoritesinin kullanılmasıyla "çözüldü". (Örneğin işçi sınıfı mahallelerinin cemaat anlayışı, bir ölçüde geleneğin tekrar inşası biçimini aldı; ulusalcılığın devlet düzleminde aldığı gibi.)

Bu temellendirmeden itibaren Giddens gelenek ve küreselleşme ilişkisine yönelir: Burada da temel sorusu; "küreselleşmeyi geleneksel eylem bağlamlarının kazı süreçlerine bağlayan"ın ne olduğu üzerinedir.

"Bağlantı, soyut sistemlerin yersizleştiren sonuçlarıdır. Burada nedensel etkiler karmaşıktır ve modernliğin çok boyutlu karakteri ile yakından bağlantılıdır. Gelenek zamanın ve dolayısıyla da mekanın organizasyonu ile alakalıdır; küreselleşme de böyledir, yalnız biri diğerine karşıttır. Gelenek, zamanı kontrol etme aracılığıyla mekanı kontrol ederken, küreselleşme tam tersini yapar. Küreselleşme özünde "uzaktan eylem"dir; mevcut olmama, mevcut olmaya baskındır, zamanın tortulaşmasında değil mekanın tekrar inşası nedeniyle böyledir. Bundan dolayı geleneksel sonrası toplum ilk küresel toplumdur. Yakın zamana dek, dünyanın büyük bölümü gelenekselliğin pek çok geniş çevrili bölgelerinin direndiği parçalı bir durumdaydı. Bu alanlarda ve endüstriyel olarak daha gelişmiş ülkelerin bazı bölgelerinde ve bağamlarında yerel cemaat güçlü olmayı sürdürdü. Son birkaç onyılıda, özellikle ani küresel elektronik haberleşmenin gelişmesi ile bu durum radikal biçimde değişti. Kimsenin "dışarıda" olmadığı/kalamadığı bir dünya, önceden var olan geleneklerin sadece başkalarıyla değil, aynı zamanda çok çeşitli yaşam biçimleriyle de karşılaşmaktan kaçamayacağı dünyadır. Aynı şekilde bu dünya artık "öteki"nin etkisiz olarak görülemeyeceği bir dünyadır. Mesele sadece ötekinin cevap vermesi değil, ayrıca karşılıklı sorgulamanın mümkün olmasıdır."(Giddens,1994b: 96).

Geleneksel sonrası düzende, Richard Rorty'nin hatırlanacak ifadesiyle, insanoğlunun kozmopolit bir sohbetinin oluşumunu hazır bir gerçeklikten ziyade bir ihtimal olarak görürüz. Bunun nedeni geleneğin devam eden rolünün şiddet potansiyeli ile çevrelendiği bir toplumsal düzendir. Günümüzde gelişmiş toplumlarda yerel cemaatlerin yıkımı en üst noktasına ulaşmıştır. Modern toplumsal gelişmenin erken/önceki aşamalarında hayatta kalmış veya etkin şekilde yaratılmış olan küçük gelenekler artan ölçüde kültürel tahliyenin etkilerine teslim olmuşlardır. Bazı modern öncesi toplumlarda binlerce yıl var olan büyük ve küçük gelenekler arasındaki fark, bugün neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Daha önce olduğu gibi, yerel cemaatin çözülmesi, yerel hayatın veya yerel uygulamaların yok olması ile aynı şey değildir. Bununla beraber, mekan/yer, uzak tesirler yerel alanda kulla-

nıldığı ölçüde artan boyutta yeniden şekillenir. Böylece var olan yerel âdetler değişik anlamlar geliştirme eğilimi gösterirler. Bunlar ya kutsal emanetlere ya da alışkanlıklara dönüşürler. Alışkanlıklar rutinleşmenin tamamen kişisel biçimleri olabilirler.

Pek çok alışkanlık, değiştirme ile şekillendiklerinden veya kurumsal düşünömselliğın genelleştirilebilir etkilerinin nedeniyle, başarıyla toplu hâle gelebilir. Bir alanda veya cemaatte bulunan etkiler tarafından yaratıldıklarında yerel âdetler, daha hakiki toplu âdetlerdir; ama daha geleneksel uygulamaların kalıntıları olanların bazılarının yaşayan müze dediğı parçalara dönüşmeleri muhtemeldir. İster kişisel özellikler olsun isterse toplumsal âdetlerle daha yakından bağı olsun, alışkanlıklar geleneğın hakikati ile olan bağınu yitirmiştir. Yine bir zamanlar geleneksel düzende hem büyük hem de küçük geleneklerle özdeşleştirilen el ürünleri, kalıntı hâline gelme eğilimindedir. Buna rağmen "kalıntı" sadece maddî objeleri değil, daha fazlasını içerecek şekilde geniş anlaşılmalıdır. Kalıntılar bu anlamda sadece zayıflamış ya da yitmiş geleneklerin kalıntısı olarak yaşayan objeler veya uygulamalar değillerdir: Kalıntılara aşılımış/ötesine geçilmiş bir geçmişin örnekleri olarak anlam yüklenmiştir. Kalıntılar, gelişmesi olmayan bir geçmişin işaretçileridir ya da en azından günümüze olan nedensel bağları, kalıntılara kimliklerini kazandıran şeyin bir parçası değildir. Kalıntılar vitrinde bir teşhir nesnesidirler ve korunmuş kalıntılar veya tamir edilmiş saraylar, kaleler "gerçek abideler"den farklı değildir. Maddî bir kalıntı "olduğı yerde kalan" bir şeymiş gibi görülebilir -etrafındaki değişim heveslerince dokunulmadan duran. Tersini söylemek daha doğru olur: Bir kalıntının bulunduğu alan ile etkili bir ilişkisi yoktur; ama her kim görmek için geldiğinde, gözlem için görülebilir bir ikon olarak ortaya çıkar

Bir kalıntı, ortak yapılarından yoksun bırakılmış bir "hafıza kaydı" gibidir. Yaşayan bir müze, bu gibi hafıza kayıtlarının kamuya teşhir edildiğı herhangi bir kolajdır. Alışkanlık hâline gelmedikleri müddetçe âdetler bu kategoriye girebilir. Bugün kalıntılarla ilgili husus şudur: Onlara önem kazandıran şey sadece geçmişte (ve şimdi) dinî geleneklerde yaygın olmalarıydı ama oldukça farklı bir önemleri vardı; önemleri tek başına geçmişle bir ilişkiden değil, kutsal alana katılımından kaynaklanıyordu.

Gelenek, farklı değerler ile farklı yaşam biçimleri arasındaki çatışmaları etkili bir biçimde yatıştırma yoludur. Geleneksel toplumun dünyası, kültürel çoğulculuğun, -herbiri ayrıcalıklı mekanda yaşayan -ahlak ve âdetlerin farklılığının olağanüstü biçimini aldığı- bir geleneksel toplumlar dünyasıdır. Geleneksel sonrası toplum ise oldukça farklıdır. Özünde küreseldir ancak ayrıca küreselleşmenin yoğunlaşmasını da yansıtır. Geleneksel sonrası düzende,

ister süregelen ister icat edilmiş gelenekler içeriyor olsun, kültürel çoğulculuk artık daha fazla yerleştirilmiş gücün ayrılmış merkezleri biçimini alamazlar.

“Geleneksel sonrası toplum sonlanıyor; ama bu ayrıca faaliyet ve deneyimden oluşan hakiki, yeni bir toplumsal evrenin başlangıcıdır. Bu nasıl bir toplumsal düzen türü, ya da nasıl bir tür olacak? Bu dünya toplumu anlamında değil ama belirsiz/sınırsız mekan anlamında bir küresel toplum. Bu toplum, toplumsal bağların geçmişten miras alındığı değil, etkili olarak yapılması gerektiği toplumdur. Bireysel ve daha toplu düzeyde bu, tedirgin edici ve zor bir girişimdir ama aynı zamanda büyük ödüllere vaad eden bir toplumdur. Yetkililer bakımından merkez-dışıdır ama fırsatlar ve ikilemler bakımından tekrar merkezidir; çünkü birbirine bağımlılığın yeni biçimlerine odaklanmıştır. Narsizmi ve hatta bireyseliği geleneksel sonrası düzenin özü olarak düşünmek, özellikle gelecek için barındırdığı potansiyeller bakımından bir hatadır. Bireyler arası hayat alanında, ötekine açılmak toplumsal dayanışmanın gereğidir; daha geniş ölçekte, küresel kozmopolit bir düzende “dost eli”nin uzatılması, bu tartışmanın sorgulanmayandır.”(Giddens,1994b: 106-107)

Buna karşın potansiyellik ve gerçeklik iki çok farklı şeylerdir. Radikal şüphe korkuyu besler; toplumsal olarak yaratılan belirsizlikler, olduğundan daha kaygı verici görünürler; hem yerel hem küresel düzeylerde zengin ile fakir arasındaki mesafe giderek açılmaktadır. Yine de zorlayıcılığın ötesinde, hakikate çok az şey borçlu olan ama geleneğin savunusunun önemli bir rolünün bulunduğu hakiki insan yaşamı biçimleri geliştirme şansı bulunmaktadır. Son olarak Giddens daha sonraki çalışmalarında “geleneksel sonrası toplum” fikrini şöyle özetlemiş ve kısmî ekler yapmıştır:

“Bugün küreselleşmenin etkisiyle iki temel değişiklik meydana gelmektedir. Batı ülkelerinde yalnızca kamusal kurumlar değil, gündelik yaşam da geleneğin kısılcısından kurtulmaktadır. Daha geleneksel kalan dünyanın diğer toplumları, geleneklerinden uzaklaşma sürecine girmiştir. Yeni ortaya çıkan “küresel kozmopolit toplum”un özünde yatan değişim budur.” (Giddens, 2001: 57)

Geleneksel dünyada farklı kültürler ayrı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi; geleneksel sonrası küreselleşmiş dünyada kültürlerin ayrı bulunması olasılığı yoktur. Geleneksel-sonrası toplum, geleneğin bitişinden sonra yaşamını sürdüren bir toplumdur. Geleneğin bitişi, Aydınlanma düşünürlerinin olmasını istedikleri gibi geleneğin ortadan kalkması anlamına gelmez. Tam tersine, gelenek farklı versiyonlarıyla her yerde gelişip serpilmeye de-

vam edecektir. Fakat geleneğin giderek daha az geleneksel biçimlerde yaşanması söz konusudur. Geleneksel yol bu anlamda geleneksel faaliyetlerin kendi ritüel ve sembolizmleleriyle, kendi iç hakikat iddialarıyla savunulması demektir. Bu çerçevede geleneğin rolü değiştikçe yaşamımıza yeni dinamikler girmektedir. Bunlar, bir yanda eylemin özerkliği ve zorlayıcılığı ile öbür yanda kozmopolitlik ve fundamentalizm arasındaki bir gerilim olarak özetlenebilir.

Bu çerçevede de gelenek ve göreneklerin etkisi dünya düzeyinde gerilerken, özkimliğimizin (benlik duygumuzun) temeli de değişiyor. Fundamentalizm, küreselleştirici etkilere karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır; bu anlamda fanatizm ya da otoriteryanizmle aynı şey değildir. Fundamentalistler, literal bir anlamda yorumlanması beklenen temel metinlere geri dönme özlemi içindedir ve böyle bir okuma biçiminden çıkarılan öğretilerin toplumsal, ekonomik ya da siyasal yaşama uygulanmasını önermektedirler. Bu bağlamda fundamentalistler geleneğin koruyuculuğuna yeni bir canlılık ve önem kazandırmışlardır (Giddens, 2000: 61) Fundamentalizm, kuşatılmış gelenektir. Nedenlerin peşine düşmüş küreselleşen bir dünyada, geleneksel yollarla savunulan gelenektir. Dolayısıyla, fundamentalizmin dinsel ya da başka inançlarla bir ilişkisi yoktur. Önemli olan, inançlarına dayalı hakikatin nasıl savunulduğu ya da ortaya atıldığıdır. Fundamentalizm insanların inandığı şeylerle değil, daha genelde gelenek gibi onlara niçin inandıkları ve nasıl meşru kılmaya çalıştıkları şeylerle ilgilidir (Giddens, 2000: 62) Fundamentalizm küreselleşmenin bir çocuğudur ve hem ona karşı bir tepkidir, hem de ondan yararlanır. Bu doğrultuda fundamentalizm kendisini asıl şiddete yönelme ihtimaliyle gösterir ve kozmopolit değerlerin düşmanıdır. Yine de fundamentalizm, küreselleştirici modernliğin sadece anti-tezi olmakla kalmaz; onun önüne bir takım sorular da koyar. En temel soru şudur: Hiçbir şeyin kutsal olmadığı bir dünyada yaşayabilir miyiz? Gelenek, geleneksel olmayan bir yolla savunulabilir ve gelecekte yapılması gereken budur (Giddens, 2000: 58). Buna göre: "Din ve gelenek her zaman yakından ilişkili olagelmiştir ve gelenek, ona tam karşıt oluşturan modern toplumsal yaşamın düşünömselliği tarafından, dinden çok daha ciddi biçimde baltalanmaktadır." (Giddens, 1994b: 100).

Sonuç olarak Giddens teorik inşasının merkezine geleneği yerleştirmesine karşın geleneğin kökeni üzerinde durmaz. Ona göre tüm gelenekler icat edilmiş geleneklerdir. Giddens bu argümanında Eric Hobsbawm'ın "icat edilmiş gelenek" kavramına yaslanır. Bu durum, sosyolojik paradigmanın karakteristik niteliğinden kaynaklanan bir açmaz olarak karşımızdadır.

Sosyolojik paradigmanın süreksizliklere dayalı kavramsallaştırmaları ve konularını süreksizlik üzerine kurulu bağlamlara indirgemesi, gelenekle ilgili değerlendirme ve açıklama gayretlerini de belirlemektedir. Klasik döneminde olduğu biçiminde günümüz sosyolojisinde de gelenek yeni bir kopuş bağlamında konu edilmiş ve teorik tartışmalar yine ve yeniden geleneğin sonu üzerinde inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AYSOY, M. (2003), *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*, Açık Kitaplar, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2000), *Siyaset Arayışı*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- BECK, U. & A. Giddens & Scott Lash (1994), *Reflexive Modernization*, Polity Press.
- BECK, U. (1999), *Siyasallığın İcadı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2000), "The Cosmopolitan Perspective; Sociology of The Second Age of Modernity", *British Journal of Sociology*, Volume 51.
- (2000), *What is Globalization*, Polity Press
- EISENSTADT, S.N. (1972), *Post-Traditional Societies*, W.W. Norton&Company Inc.
- (1972), "Post-Traditional Societies and The Continuity and Reconstruction of Tradition", in *Post-Traditional Societies*, W.W. Norton&Company Inc
- (1973), *Tradition, Change and Modernity*, AWiley-Interscience Publication.
- FRIEDMAN, J. (1990), "Being in The World: Globalization and Localization", *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*, Sage Publications.
- (1999), "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri", *Postmodernizm İslam, Küreselleşme Oryantalizm*, Edit. Yasin Aktay ve Abdullah Topçuoğlu Vadi Yayınları, Ankara.
- FULCHER, James (2000), "Globalization, The Nation-State and Global Society", *Sociological Review*, Volume 48.
- GANE, Nicholas (2001), "Chasing The Runaway World: The Politics of Recent Globalization Theory", *Acta Sociologica*, volume 44.
- GIDDENS, A. (1979), *Central Problems in Social Theory*, London Mac Millan
- (1991), *Modernity and Self Identity*, Polity Press
- (1994a), *Modernliğin Sonuçları*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- (1994b), "Living in a Post-Traditional Society", *Reflexive Modernization*, Polity Press

- (1995), In Defence of Sociology, Polity Press
- (1999), "Küreselleşmenin İkilemleri", *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, sayı: 12.
- (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, çev. Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul
- GUNDERSEN, Frode (2000), "Between Tradition and Modernity", *8th Biennial Conference of International Association for The Study of Common Property*, Bloomington Indiana.
- HOBBSAWM, E. (1999), *Tarih Üzerine*, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- LERNER, D. (1958), *The Passing of Traditional Society*, New York Free Press.
- LOO, Der H. (1993), "Modernizmin Paradoksları, Bugünün Düzeni Geleceğin Düzensizliğidir", *Bilgi ve Hikmet*, Kış 1993-1
- ROBERTSON, Roland (1988), "Globalization Theory and Civilizational Analysis", *Comparative Civilizations Review*, Volume 17
- (1990), *Mapping The Global Condition: Globalization and Modernity*, Sage Publications.
- (1999), *Küreselleşme - Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, çev. Ümit Hüsrev Yoksal, Bilim Sanat Yayınları, Ankara
- SIMITH, Dennis (1998), "Anthony Giddens and Liberal Tradition" *British Journal of Sociology*, Volume 49.
- SKLAIR, L. (1995), *Sociology of The Global System*, Baltimore: Johns Hopkins
- (1999), "Competing Conceptions of Globalization", *Journal of World-Systems Research*, Volume 5, Number 2
- TOURİNE, Alain (1995), *Modernliğin Eleştirisi*, çev. P. Tufan Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TÖNNİES, Ferdinand (1957), *Community and Society*, (Trans. Charles P. Loomis) Transaction Books, New Brunswick & Oxford
- TUNA, Korkut (2001), *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu Yayınları, İstanbul
- YELKEN, Ramazan (1999), *Cemaatin Dönüşümü*, Vadi Yayınları, Ankara.

ABSTRACT

SOCIOLOGY'S TREATING OF TRADITION OR REDUCEMENT OF TRADITION TO THE SOCIOLOGICAL PARADIGM

The construction of discontinuity that carries the characteristics of sociological paradigm determines conceptualization in the social field and in the historical periodization. Tradition, in terms of sociological paradigm, is the first among the problematic phenomenon. When historically evaluated, it is an important problematic of reconstructing of sociological paradigm which comes by the sociology's treating of tradition and its conceptualization and by today's sociology's treating of tradition and its conceptualization.

Today's sociology entered the theoretical discussions about the end of traditional and a type of society without tradition. The concentration of recent discussions on the phenomenon of society with tradition becomes the indicator of the efforts for reconstruction of sociological paradigm. The conceptualization that depends on the discontinuity of sociological paradigm and reducement of the subjects to the context of discontinuity determine the effort of evaluation and definition of tradition. Like the classical period, today's sociology also treat tradition in the context of breaking of and theoretical discussion again and over again goes through the end of tradition.

Keywords: Tradition, Post-traditional Society, Global Society, the "other", Fundamentalism, Conservatism